

بانکداری اسلامی

از منظر مراجع عظام تقلید

مؤلف: محمد رضا راضی

بامقدمه حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید عباس موسویان

سرشناسه : راضی، محمدرضا، ۱۳۶۲.
عنوان و نام پدیدآور : بانکداری اسلامی از منظر مراجع عظام تقلید / مؤلف محمدرضا راضی ؛ با مقدمه
سیدعباس موسویان.

مشخصات نشر : تهران: سپیدبرگ: ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۳۶۰ ص: جدول.

شابک : ۹۹۰۰۰-۰۳-۰۳-۶۷۹۳-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

موضوع : بانک و بانکداری (اسلام).

موضوع : بهره و ربا (فقه).

موضوع : فقه جبرئیلی - رساله عملیه.

موضوع : فتاوی‌های شیمه - قرن ۱۴.

شناسه افزوده موسویان، سیدعباس، ۱۳۳۹ - مقدمه‌نویس.

رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۱/۲/۱۷/۲/BP۲۳۰

رده‌بندی دیویی : ۲۹۷/۴۸۳۳

شماره کتاب‌شناسی : ۱۶۰۹۱۱

عنوان ■ بانکداری اسلامی از منظر مراجع عظام تقلید

نویسنده ■ محمدرضا راضی

مقدمه ■ حجة‌الاسلام و المسلمین دکتر سیدعباس موسویان

ناشر ■ انتشارات سپیدبرگ (۸-۶۶۹۵۴۴۵۷)

تیراژ ■ ۲۰۰۰ جلد

نوبت چاپ ■ اول - پاییز ۱۳۹۱

قیمت ■ ۹۹۰۰ تومان

لیتوگرافی و چاپ ■ ۱۲۸

صحافی ■ غزل

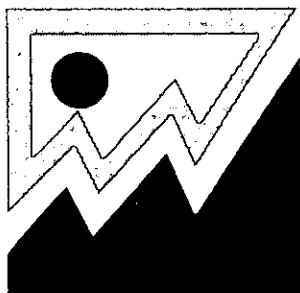
شابک ■ ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۹۳-۰۳-۰

فهرست مطالب

۷	پیش‌گفتار.....
۱۰	مقدمه.....
۱۳	تحریم ربا از منظر قرآن کریم و روایات.....
۱۳	قرآن کریم.....
۲۱	پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>
۲۵	حضرت امیرالمؤمنین علی <small>علیه السلام</small>
۲۵	امام محمدباقر <small>علیه السلام</small>
۲۵	امام جعفرصادق <small>علیه السلام</small>
۲۵	امام موسی کاظم <small>علیه السلام</small>
۲۷	امام رضا <small>علیه السلام</small>
۲۸	اهداف و وظایف بانک.....
۳۰	تجهیز منابع پولی.....
۳۱	تسهیلات اعطایی بانکی.....
۳۴	بانک مرکزی و سیاست پولی.....
۵۸	فتاوای مراجع عظام درباره بانکداری.....
۵۸	امام خمینی (ره).....
۶۷	حضرت آیت‌الله سیستانی (دام ظلّه).....
۱۰۳	حضرت آیت‌الله بهجت (ره).....
۱۳۸	حضرت آیت‌الله وحیدخراسانی (دام ظلّه).....

- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دامَ ظِلَّه) ۱۴۳
- حضرت آیت‌الله مکارم‌شیرازی (دامَ ظِلَّه) ۱۷۹
- حضرت آیت‌الله صافی گلپایگانی (دامَ ظِلَّه) ۲۱۹
- حضرت آیت‌الله موسوی‌اردبیلی (دامَ ظِلَّه) ۲۲۳
- حضرت آیت‌الله جوادی آملی (دامَ ظِلَّه) ۲۲۷
- حضرت آیت‌الله خااصل لنکرانی (ره) ۲۴۱
- حضرت آیت‌الله روحانی (دامَ ظِلَّه) ۲۴۴
- حضرت آیت‌الله مظاهری (دامَ ظِلَّه) ۲۴۵
- حضرت آیت‌الله علوی گرگانی (دامَ ظِلَّه) ۲۵۳
- نظرات غالب مراجع ۲۶۹
- چالش‌ها و نظرات ۳۳۲
- ضرورت آموزش‌های ویژه‌ی بانکداری ۳۳۷
- فقدان اهرم قوی و مؤثر برای جذب سپرده‌ها ۳۳۸
- محدودیت بهره‌گیری از عقود ۳۴۰
- سنگین‌تر بودن هزینه‌ی تسهیلات ۳۴۲
- مشکلات بانکداری بدون ربا ۳۴۳
- کاهش انگیزه‌ی سپرده‌گذاری در مردم ۳۴۷
- پایین‌بودن نرخ سود سپرده‌های بانکی ۳۴۹
- مهم‌ترین چالش‌های بانکداری اسلامی ۳۵۱
- منابع و مآخذ ۳۵۸
- درباره مؤلف ۳۵۹

پیش گفتار

بانکداری اسلامی، مهم‌ترین یا حداقل به نام‌ترین شاخصه‌ی عملیات اقتصاد اسلامی محسوب می‌شود و بر همین اساس نیز پس از انقلاب اسلامی یکی از نخستین حوزه‌هایی که اسلامی کردن آن در دستور کار تصمیم‌گیران و مدیران نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت، نظام بانکی کشور بود. بدین ترتیب، قانون بانکداری بدون ربا به‌عنوان اولین گام برای اسلامی کردن نظام بانکی کشور در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسید. اینک با گذشت حدود سه دهه از اجرای این قانون، بدون تردید نمی‌توان ادعا کرد که نظام بانکی ایران، کاملاً اسلامی شده است. به طور حتم ریشه‌یابی علت عدم تحقق کامل بانکداری اسلامی در نظام جمهوری اسلامی، می‌تواند چراغ راهنمایی برای تصمیم‌های آینده به منظور دست‌یابی به اقتصاد اسلامی باشد. قانون عملیات بانکی بدون ربا، در ایران، گرچه اشکال خاص فقهی ندارد و منطبق با فقه مشهور شیعه است، لکن عملکرد بیش از بیست سال آن بیان‌گر اشکالات کارشناسی به شرح زیر است:

- ابهام در تعریف و جایگاه بانک: گرچه قانون بانک را تعریف نمی‌کند و جایگاه آن را در میان مؤسسه‌های مشابه تعیین نمی‌کند، لکن وظایف و شرح عملیات مربوط به بانک نشان می‌دهد که قانون‌گذار، بانک را مؤسسه‌ای جامع که در برگیرنده‌ی انواع مؤسسه‌های غیرانتفاعی،

انتفاعی مبادله‌ای، انتفاعی مشارکتی و بنگاه اقتصادی مستقیم است می‌پندارد.

- ♦ ناهماهنگی سپرده‌های بانکی با اهداف و روحیات سپرده‌گذاران: در قانون عملیات بانکی بدون ربا در ایران سه نوع سپرده به نام‌های سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری تعریف شده است. عملکرد بیست سال گذشته نشان می‌دهد، هیچ یک از این سپرده‌ها انطباق کامل با اهداف و انگیزه‌های سپرده‌گذاران ندارد.
- ♦ ناهماهنگی شیوه‌های اعطای تسهیلات با ماهیت بانک و اهداف متقاضیان تسهیلات براساس قانون، بانک‌ها به چهار شیوه منابع خود و سپرده‌گذاران را تخصیص می‌دهند. قرض‌الحسنه، قراردادهای مبادله‌ای، قراردادهای مشارکتی و سرمایه‌گذاری مستقیم. تجربه‌ی بیست سال گذشته نشان می‌دهد تنها قراردادهای مبادله‌ای می‌توانند هماهنگ با ماهیت بانک و اهداف متقاضیان تسهیلات باشند.

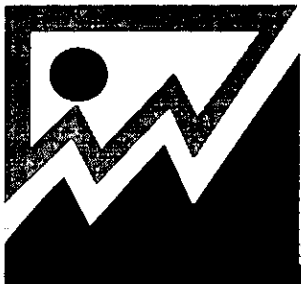
توجه کارشناسی در ابعاد نظری و اجرایی نظام بانکی ایران نشان می‌دهد، در کنار موفقیت‌ها و خدمات گسترده‌ی نظام بانکی، اشکالات و خلأهایی وجود دارد که با اصلاح و تکمیل آن‌ها، می‌توان گام‌های مؤثری در رشد و شکوفایی صنعت بانکداری ایران برداشت. بدون تردید، تصویب قانون عملیات بانکداری بدون ربا با فاصله‌ی اندکی از پیروزی انقلاب اسلامی و حذف ربا از سیستم بانکی، موفقیت بزرگی برای مسئولان اقتصادی وقت به حساب می‌آید. لکن این به معنای پایان کار و رسیدن به قانون کامل و بی‌عیب و نقص نیست، بلکه همانند تمام قوانین بشری، باید به‌صورت پیوسته مورد مطالعه و اصلاح قرار گیرد. کما این‌که داشتن قانون خوب به تنهایی کفایت نمی‌کند. افزون بر قانون،

گزینه‌های صحیح مالکیت و مدیریت، ساختار و تشکیلات مناسب عملیاتی، فرایند علمی و صحیح تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری و داشتن آیین‌نامه‌های مناسب اجرایی و مدیران معتقد و پرتوان، از لوازم اصلی نظام بانکی سالم و کارآمد است.

وجه‌الاسلام و المسلمین دکتر سید عباس موسویان
عضو کمیته‌ی فقهی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران،
مدرس حوزه و عضو هیئت علمی دانشگاه

www.ketab.ir

آغاز بانکداری اسلامی به دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ یکی از کشورهای غرب در مورد رواج گسترده‌ی بانکداری ربوی برمی‌گردد که در نتیجه‌ی آن شهید محمدباقر صدر در این باره تحقیقات جامعی به عمل آورد. علت طرح موضوع هم این بود که مسلمانان استقبال چندانی از تودیع پول در بانکداری ربوی نداشتند و سرمایه‌های خود را به طور معمول در این بانک‌ها سپرده‌گذاری نمی‌کردند. شهید صدر دو بحث در ایجاد بانکداری غیرربوی^۱ بیان داشت اول این که اساساً بانکداری چگونه اسلامی می‌شود، و دوم این که چه کنیم تا در صورت عدم تغییر وضع موجود، نوعی بانکداری رواج یابد که لافل شبهه ربوی نداشته باشد، یعنی از اساس و بنیان، بانکداری اسلامی مطرح نشود که با مثنی حکومت مطابق نباشد، بلکه به گونه‌ای باشد که بتوان با حفظ شیوه‌ی بانکداری متعارف فعلی (ربوی) و حذف نقاط منفی آن (ربوی بودن) از طریق استناد به فتاوی‌های مشهور و هم‌چنین حفظ نقاط قوت این بانکداری همانند نقل و انتقال پول به

۱. درحقیقت با حذف ربا از معاملات بانکی گامی بلند در راستای رسیدن به بانکداری اسلامی برداشته می‌شود اما این انتهای راه نیست. به عبارت دیگر بانکداری بدون ربا شرط لازم رسیدن به بانکداری اسلامی و نه شرط کافی آن است. آفات و خطرات دیگری غیر از ربا می‌تواند معاملات بانکی را تهدید کند. معاملات غرری، ضرری، اکسل مال بالباطل، غش در معامله، گران‌فروشی، کم‌فروشی و ... از مصادیق آن است.

اصلاح آن پرداخت. شهید صدر روش دوم را پیشنهاد کرد. وی اجرای روش اول را که شامل ایجاد تغییرات اساسی در ساختار و بنیان بانکداری است به دلیل نبود شرایط کافی، مناسب ندانسته و بنابراین بانکداری بدون ربا را مطرح می‌کرد. این نوع نظام بانکداری بدون ربا ریشه در ایدئولوژی و ارزش‌های اقتصاد اسلامی دارد و تحقق آن مستلزم استقرار عدالت اقتصادی و اجتماعی و نیز توزیع عادلانه‌ی درآمد و ثروت در جامعه است. بنابراین، منظور از بانکداری اسلامی نوعی سیستم بانکداری است که مبتنی بر قوانین اسلامی و نظریات اقتصاددانان و کارشناسان علوم بانکی و علمای اسلام است. اگر مؤلفه‌های اصلی بانکداری اسلامی را حذف ربا از تمامی عملیات بانکی و انطباق عملیات بانکی با موازین شرعی بدانیم، اساس بانکداری اسلامی، تسهیم سود، مشخص بودن مسیر مصرف منابع و نظارت بر عملیات بانکی خواهند بود. براین اساس، در بانکداری سنتی بین بانک و مشتری واگرایی و گزینده‌ی تسهیلات یک رابطه‌ی مستقیم وجود دارد و به واسطه‌ی وجود همین رابطه مستقیم، رابطه‌ی داین و مدیون به وجود می‌آید، اما در بانکداری اسلامی وجوه سپرده‌گذاران طبق موازین شرعی و حقوقی و در قالب عقود معین سرمایه‌گذاری می‌شود. در مبحث بانکداری اسلامی موضوع سود و حداقل سود مورد انتظار پیش کشیده می‌شود که با ربا (بهره)، به معنی دریافت هر مبلغ اضافه بر روی دین مشروط بر این‌که قبلاً شرط شده باشد، تفاوت‌هایی اساسی دارد، از جمله این‌که، سود با توافق طرفین تعیین و به نسبت‌های مورد توافق پرداخت می‌شود، ولی ربا از طرف وام‌دهنده (داین) تعیین و به هر نرخ یا نرخ‌های ثابت از قبل تعیین شده، پرداخت می‌گردد. سود قبل از تحقق حالت التزام دارد و پس از تحقق حالت التزام، ولی ربا بر ذمه‌ی وام‌گیرنده (مدیون) بوده و پرداخت آن در هر حالتی الزامی است.

سود نظام بانکداری بدون ربا ریشه در ایدئولوژی و ارزش‌های اقتصاد اسلامی دارد و تحقق آن مستلزم استقرار عدالت اقتصادی و اجتماعی و نیز توزیع عادلانه‌ی درآمد و ثروت در جامعه است. اساس بانکداری اسلامی، تسهیم سود، مشخص بودن مسیر مصرف منابع و نظارت بر عملیات بانکی است. حاصل بهره‌وری از عوامل تولید، بالاخص عامل کار و سرمایه است، ولی ربا حاصل بهره‌وری از سرمایه (دارایی‌های نقدی) است و صاحب سرمایه در تحقق آن مشارکت مستقیم ندارد. سود مستند و مجوز شرعی دارد و از لحاظ حقوقی و اقتصادی قابل توجیه است، ولی ربا مستند و مجوز شرعی ندارد و از لحاظ حقوقی و اقتصادی قابل توجیه نیست. بانکداری اسلامی، بانکداری یا فعالیت بانکی است که مطابق قوانین دین اسلام (فقه اسلام) است و کاربرد عملی آن در توسعه‌ی اقتصاد اسلامی است. فقه اسلامی، اجازه نمی‌دهد که برای دریافت وام، بهره‌ای (به شرطی که از پیش تعیین شده باشد) پرداخت شود. همچنین از نظر دین اسلام، سرمایه‌گذاری در تجارتی که فراهم‌کننده‌ی سود یا خدمتی باشد ولی با قوانین اسلام ناسازگار باشد نیز ممنوع است. فتوای مراجع تقلید نقش بزرگی در سیستم بانکداری اسلامی بازی می‌کند.

در این کتاب سعی بر آن بوده است که نظرات و استفتائات تعدادی از مراجع عظام تقلید در حوزه‌ی بانکداری اسلامی به رشته‌ی تحریر درآورده شود، باشد که با اتمام و عمل به موازین شرع مقدس اسلام ان‌شاءالله روزی شاهد نظام بانکی کاملاً اسلامی در این کشور و در سراسر عالم باشیم.

احقر محمد رضاراضی

اداره‌ی کل مدیریت ریسک بانک مسکن